

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Балабақшада 5-6 жастағы балаларды мектепке психологиялық тұрғыдан дайындаудың тиімді тәсілдері

ЖАРИЯЛАНДЫ
03.01.2026

ТІРЕК СӨЗДЕР

ата-ана серіктестігі, әлеуметтік құзырет, бейімделу, ерік-жігер, мектепалды топ, мектепке психологиялық даярлық, оқу мотивациясы, өзін-өзі реттеу, педагог-психолог, эмоциялық тұрақтылық

СІЛТЕМЕ

<https://bilimger.kz/186360/>

Каукашева Салтанат Абдугафаровна

ЖШС “Аруна-Мереке” бөбекжай балабақшасы

МАД тобы тәрбиешісі

АННОТАЦИЯ

Мақалада балабақша жағдайында 5-6 жастағы балаларды мектепке психологиялық тұрғыдан дайындаудың ғылыми-әдістемелік негіздері мен тиімді тәсілдері талданады. Мектепке психологиялық даярлық баланың оқу әрекетіне ішкі дайындығын, эмоциялық тұрақтылығын, ерік-жігер мен өзін-өзі реттеу қабілетін, әлеуметтік-коммуникативтік құзыреттерін және танымдық үдерістерінің жеткілікті деңгейде жетілуін қамтитын кешенді құбылыс ретінде қарастырылады. Авторлық пайым бойынша, мектепалды кезеңде «оқушы болуға» итермелейтін сыртқы талаптан гөрі, баланың қауіпсіз ортада тәжірибе жинақтауы, ойын арқылы оқу әрекетінің алғышарттарын қалыптастыруы және жаңа әлеуметтік рөлге біртіндеп бейімделуі басымдыққа ие. Мақалада мектепке психологиялық даярлықты бағалау мен қолдаудың балабақшадағы жүйелі жұмысы, педагог-психолог қызметін тиімді ұйымдастыру, эмоциялық сауаттылықты дамыту, өзін-өзі басқару дағдыларын қалыптастыру, әлеуметтік өзара әрекет мәдениетін орнықтыру, сондай-ақ отбасы-балабақша-мектеп сабақтастығын күшейту тәсілдері ұсынылады.

КІЛТ СӨЗДЕР

мектепке психологиялық даярлық, мектепалды топ, бейімделу, эмоциялық

тұрақтылық, өзін-өзі реттеу, ерік-жігер, оқу мотивациясы, әлеуметтік құзырет, педагог-психолог, ата-ана серіктестігі.

КІРІСПЕ

Қазақстан жағдайында мектепалды даярлық (5–6 жас) баланың тұлғалық қалыптасуы мен өмірлік траекториясының маңызды тоғыс нүктесі болып саналады: дәл осы кезеңде бала жетекші әрекет ретінде ойынға сүйене отырып, оқу әрекетінің алғышарттарын меңгереді, ересектер әлеміндегі жаңа мәртебеге (оқушы позициясы) психологиялық тұрғыдан жақындайды және өзінің мүмкіндігі мен шектеуін салыстырмалы түрде сезіне бастайды. Сондықтан «мектепке дайындау» ұғымын тек әріп тану, санау немесе жазуға жаттықтырумен шектеу педагогикалық та, психологиялық та тұрғыда жеткіліксіз. Көптеген ғылыми және әдістемелік еңбектерде мектепке дайындықтың өзегінде баланың оқуды үйренуге даяр болуы, яғни жаңа талаптарды қабылдап, ережеге бағына алу, эмоциясын реттеу, тапсырманы соңына дейін жеткізу, құрдастарымен келісу, мұғаліммен жұмыс форматына кірігу сияқты психологиялық қабілеттер жататыны көрсетіледі.

Мектепке психологиялық даярлықты қалыптастыру балабақшадағы білім беру ортасының сапасына, педагогтің қарым-қатынас мәдениетіне, педагог-психолог қызметінің жүйелілігіне және ата-анамен серіктестіктің деңгейіне тікелей тәуелді. Мектепке өтпелі кезеңнің табыстылығы баланы «тездетіп оқушы қылуға» емес, «баланың дамуына сай, бірізді өтуді» ұйымдастыруға байланысты. Осы мақалада балабақша жағдайында мектепке психологиялық даярлықты қалыптастырудың 6 ірі бағыты ұсынылып, әр бағыт практикалық тәсілдермен ғылыми-академиялық тұрғыда негізделеді.

МЕКТЕПКЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҚТЫ КЕШЕНДІ ТҮСІНУ ЖӘНЕ БАЛАНЫ «ЖАППАЙ ӨЛШЕУДЕН» ДАМУШЫ ДИАГНОСТИКАҒА КӨШУ

Мектепке психологиялық даярлық – бір ғана көрсеткішпен өлшенетін қарапайым қасиет емес, ол баланың мотивациялық, эмоциялық-еріктік, танымдық және әлеуметтік салаларының өзара байланысқан жүйесі ретінде көрінеді; сондықтан балабақшадағы негізгі қателіктің бірі – мектепке дайындықты тек «білім көлемімен» (әріп, сан, жазу) теңестіру, ал баланың психологиялық функцияларының жетілуін екінші қатарға ысыру. Мектепалды топта педагогтер мен психологтер баланың оқу әрекетіне көшуіне бөгет болатын жасырын факторларды (мазасыздық, өзіне сенімсіздік, импульсивтілік, қарым-қатынас қиындықтары, нұсқауды соңына дейін тыңдай алмау) ертерек байқаса, түзету-дамыту жұмысы баланың табиғи қарқынын бұзбай, қауіпсіз түрде жүргізіледі.

Мұндай тәсілдің өзегі – «іріктеу үшін тексеру» емес, «даму үшін түсіну»: бақылау, әңгімелесу, ойын жағдайындағы тапсырмалар, әрекеттік өнімді талдау (сурет, құрастыру, сюжет құру) арқылы баланың күшті жақтарын айқындап, әлсіз тұстарын қолдауға бағытталған жеке маршрут жасау. Кешенді диагностикада баланың таным үдерістері (зейіннің тұрақтылығы мен ауысуы, есте сақтау стратегиялары, қарапайым логикалық операциялар), сөйлеудің мағыналық ұйымдасуы (әңгімені жүйелеу, себеп-салдарлық байланыс), әлеуметтік өзара әрекеті (кезек күту, келісу, дау-дамайды сөзбен шешу), сондай-ақ эмоциялық реакцияның икемділігі (сәтсіздікке төзімділік, көңіл күйді реттеу) бірге қарастырылады.

Мектепалды топта қолданылатын дамытушы диагностикасының маңызды шарты – тексеруді «емтихан» деңгейіне көтермеу: бала тапсырманы орындау барысында қорықса, нәтижеден гөрі үрей басым болып, шынайы қабілеті көрінбей қалады; керісінше, ойынға кіріктірілген жағдаятта бала табиғи мінез-құлық үлгілерін еркін көрсетеді. Сондықтан диагностиканың қорытындысы «баға қоюға» емес, психологиялық қолдау стратегиясын таңдауға қызмет етуі қажет.

ЭМОЦИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗ ОРТА ҚҰРУ ЖӘНЕ МЕКТЕП АЛДЫНДАҒЫ МАЗАСЫЗДЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ

Мектепке көшу – баланың өміріндегі ірі әлеуметтік өзгеріс, ал кез келген өзгеріс эмоциялық тұрақсыздық пен мазасыздықты күшейте алады; сондықтан мектепке психологиялық даярлықтың бастапқы шарты – балабақшада эмоциялық қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру. Эмоциялық қауіпсіздік дегеніміз баланың қателесуге құқығы бар екенін сезінуі, ересектің бағалауы «мен жақсы/жаманмын» деңгейіне емес, «әрекетім қалай орындалды және оны қалай жақсартамын» деңгейіне құрылуы, сондай-ақ топ ішіндегі қарым-қатынас зорлықсыз, кемсітусіз, салыстырусыз ұйымдасуы. Бұл жағдайда бала өзін қорғауға емес, үйренуге энергия жұмсайды, яғни оқу мотивациясының табиғи негізі қаланады.

Практикада эмоциялық қауіпсіз ортаны құрудың тиімді тәсілі – күн тәртібіндегі тұрақты «эмоциялық тірек» рәсімдерін енгізу: таңертеңгі қабылдау сәтінде қысқа диалог (бүгінгі көңіл күйді атау, күтілетін оқиғаға дайындық), топтық шеңберде «эмоция сөздігі» арқылы сезімді тану және атау, күн соңында рефлексиялық қорытынды (не ұнады, не қиын болды, ертең нені өзгертемін). Мұнда негізгі педагогикалық мақсат – баланың ішкі күйін сөзбен жеткізу қабілетін арттыру, өйткені эмоциясын сөзбен айта алған бала агрессияға немесе тұйықталуға сирек барады.

Мазасыздықтың алдын алуда «мектеп рөлін» мифологизацияламау маңызды: кей отбасыларда мектеп «қорқыту құралы» ретінде айтылып, балада алдын ала үрей қалыптасады. Балабақша осы тәуекелді жұмсарту үшін мектеп туралы ақпаратты

шынайы әрі бала тіліне жақын форматта береді: мұғалім – жазалаушы емес, үйретуші; ереже – шектеу емес, бірге өмір сүру келісімі; тапсырма – сынақ емес, үйрену мүмкіндігі.

ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ МЕН ЕРІК-ЖІГЕРДІ ДАМУ: «ТЫҢДАЙ АЛУ - БАСТАУ - АЯҚТАУ» ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

5-6 жастағы баланың мектепке бейімделуіндегі ең жиі қиындықтардың бірі – өз мінез-құлқын ереже мен мақсатқа бағындыра алмау, яғни импульсивті әрекет, тапсырманы жарты жолда тастау, кезек күте алмау, ұзақ отыруға шаманың жетпеуі; бұл мінез «тәртіпсіздік» ретінде қате түсіндірілсе, балаға қысым күшейіп, өзін-өзі бағалау төмендейді. Шын мәнінде, бұл – атқарушы функциялардың (өзін-өзі бақылау, жоспарлау, жұмыс жады, когнитивтік икемділік) даму деңгейімен байланысты жас ерекшелік міндет, сондықтан балабақшадағы міндет – ерікті реттеуді ойын арқылы біртіндеп күшейту.

Тиімді тәсілдердің бірі – «ережесі бар ойындарды» жүйелі қолдану: қимылды ойындарда сигнал бойынша тоқтау, бағыт ауыстыру, тапсырма кезектілігін сақтау, уақытты сезіну, командалық келісімге келу сияқты қабілеттер табиғи түрде қалыптасады; бұл дағдылар мектептегі парта режиміне механикалық «отыру жаттығуынан» гөрі әлдеқайда берік болады, өйткені бала ішкі мотивациямен әрекет етеді. Сонымен қатар, мектепалды топта қысқа мерзімді «мақсат қою» тәжірибесін енгізу пайдалы: балаға «бүгін қандай жұмысты аяқтағым келеді?» деген сұрақ арқылы қарапайым жоспар жасатып, соңында нәтижені бірге бағалау (аяқтадым/аяқтамадым, не кедергі болды, келесіде қалай істеймін) арқылы ерік процесі дамиды.

Өзін-өзі реттеуді дамытуда тілдік қолдаудың орны ерекше: бала өз әрекетін сөз арқылы басқаруға үйренген сайын («алдымен – сосын – кейін», «тоқта – ойлан – таңда») сыртқы бақылау ішкі бақылауға ауысады. Бұл ретте ересек адамның рөлі – бақылаушы емес, бағыттаушы: баланың өз шешімін сыйлау, бірақ жауапкершілік шекарасын ұғындыру.

ТАНЫМДЫҚ ЖӘНЕ СӨЙЛЕУ ДАЯРЛЫҚТЫ «ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫН АЛДЫН АЛА ОҚЫТУҒА» ЕМЕС, ОЙЛАУ МӘДЕНИЕТІНЕ БАҒЫТТАУ

Мектепке даярлықтың танымдық бөлігі көбіне қате түрде «ерте оқыту» арқылы шешіледі: бала әріпті тану мүмкін, бірақ нұсқауды түсінбесе, мәтіннің мағынасын ұстай алмаса, сұрақ қойып, жауапты дәлелдей алмаса, оқу әрекеті тұрақты болмайды. Сондықтан мектепалды топтағы танымдық даярлықтың өзегі – ойлау операцияларын (салыстыру, жіктеу, жалпылау, себеп-салдар құру), танымдық қызығушылықты және

сөйлеудің мағыналық құрылымын дамыту.

Тиімді тәсіл – оқу мазмұнын «тапсырма орындату» емес, «проблемалық жағдаят» арқылы ұсыну: мысалы, құрастыруда жоспар құру, тәжірибеде болжам айту, суретте себеп-салдарлық әңгіме құрастыру, ертегіде кейіпкер таңдауының салдарын талқылау балада метатанымдық қадамдарды (ойлау туралы ойлау) қалыптастырады. Сөйлеу даярлығында дыбысты дұрыс айту ғана емес, мәтінді түсініп, қысқаша мазмұндау, өз пікірін дәлелдеу, сұрақ қою мәдениетін дамыту маңызды; бұл дағдылар кейін оқылым мен жазылымды меңгерудің психологиялық іргетасы болады.

Сондай-ақ «оқу тілін» қалыптастыру қажет: мектепте бала көбіне ауызекі диалогпен ғана емес, нұсқаулық мәтінмен, тапсырма шартымен, ережемен жұмыс істейді; сондықтан балабақшада қысқа әрі анық нұсқауды тыңдау, оны қайталап айту, әрекетке айналдыру, нәтижені салыстыру тәжірибесі жүйелі жүруі тиіс. Мұндай жұмыс баланың зейінін ұйымдастырып қана қоймай, өзіндік сенімділігін арттырады: бала «мен түсіндім және орындай аламын» деген ішкі тірекке ие болады.

ӘЛЕУМЕТТІК-КОММУНИКАТИВТІК ДАЯРЛЫҚ: ҚҰРДАСПЕН СЕРІКТЕСТІК, ЕРЕСЕКПЕН ҮНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ «ОҚУШЫ ПОЗИЦИЯСЫН» ҚАБЫЛДАУ

Мектепке бейімделудің ең нәзік тұсы – әлеуметтік кеңістіктің өзгеруі: бала таныс тәрбиешімен еркін сөйлесетін ортадан, рөлдер мен ережесі қатаңырақ, бағалау формасы басқа ортаға өтеді; егер балада әлеуметтік икемділік, келісу мәдениеті, бірлескен әрекет тәжірибесі әлсіз болса, оқу мазмұнын түсінсе де, ортаға бейімделуі қиындайды. Әлеуметтік даярлық – баланың мұғаліммен және құрдастарымен өнімді қарым-қатынас құра алуы, өз орнын табуы, топ ережесін мойындауы және қажет кезде көмек сұрай білуі арқылы көрінеді.

Балабақшада әлеуметтік даярлықты қалыптастырудың тиімді тәсілі – кооперативтік ойындар мен жобалық әрекет: ортақ мақсатқа жету үшін рөл бөлісу, міндетті келісу, нәтижеге жауап беру балада «мен» позициясынан «біз» позициясына өтуді табиғи іске асырады. Мұнда қақтығыстардың пайда болуы – қалыпты құбылыс, ал маңыздысы – қақтығысты шешу мәдениетін үйрету: эмоцияны атау, мәселені сипаттау, нұсқа ұсыну, келісімге келу. Ересек адам «сот» емес, медиатор позициясын ұстанса, бала әлеуметтік дағдыларды өмірлік тәжірибемен меңгереді.

«Оқушы позициясын қабылдау» тек мектеп формасы немесе портфельмен өлшенбейді; ол баланың «оқу – мен үшін мәнді» деген ішкі уәжінің қалыптасуына, ересектің талабын түсініп, мақсатқа айналдыра алуына байланысты. Бұл уәжді қалыптастыру үшін балабақшада оқу әрекетіне ұқсас, бірақ ойын табиғатын сақтайтын форматтар тиімді: қысқа «шағын сабақ» емес, қызықты міндет, зерттеу, тәжірибе, тілдік

ойын, логикалық тапсырма. Мұндай тәжірибе балада «мен үйренгенді жақсы көремін» деген эмоционалдық із қалдырады, ал бұл кейін мектеп стресін азайтады.

ОТБАСЫ-БАЛАБАҚША-МЕКТЕП САБАҚТАСТЫҒЫ: БІРІЗДІ ӨТУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ АТА-АНАМЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫС

Мектепке психологиялық даярлықты балабақша жеке өзі толық қамтамасыз ете алмайды, өйткені баланың өмір салтының негізгі бөлігі отбасында өтеді; сондықтан сабақтастық – нәтижені бекітетін басты шарт. Тәжірибеде ата-аналардың бір бөлігі мектепалды кезеңді «жеделдету» ретінде түсініп, баланы үйде ұзақ жаттығуларға мәжбүрлейді, ал екінші бөлігі «балабақша өзі дайындайды» деп жауапкершілікті толық сыртқа ысырады; екі жағдайда да бала психикасына тәуекел өседі. Сондықтан балабақшадағы тиімді тәсіл – ата-анамен жүйелі психологиялық ағарту: мектепке дайындықтың компоненттерін түсіндіру, шамадан тыс қысымның салдарын көрсету, үй жағдайында қолдаудың қарапайым стратегияларын ұсыну, сондай-ақ баладағы қиындық белгілерін ерте тануға үйрету.

Сабақтастықтың практикалық тетігі ретінде «өтпелі сценарийді» кезең-кезеңмен ұйымдастыру нәтижелі: мектеппен танысу экскурсиясы (ресми емес, жылы форматта), болашақ мұғаліммен қысқа кездесулер, «бірінші сабақ» имитациясы емес, сынып кеңістігімен еркін танысу, мектеп ережелерін ойын арқылы түсіндіру, мектепке қажетті тұрмыстық дағдыларды (киім жинау, өз затын тану, уақытты бағдарлау) біртіндеп бекіту. Мұндай жұмыс «күтпеген шокты» азайтып, мектепті «қауіп» емес, «таныс кеңістік» ретінде қабылдауға көмектеседі.

Педагог-психологтың қызметін дұрыс ұйымдастыру осы сабақтастықта үйлестіруші рөл атқарады: ол балаға қатысты тәуекел топтарын анықтап, ата-анамен жеке кеңес жүргізіп, педагогтерге психологиялық ұсыныс беріп, қажет болса түзету-дамыту бағдарламаларын жоспарлайды. Ақырында, сабақтастықтың мәдениеті бағалау тілінен басталады: бала туралы «әлсіз», «тәртіпсіз» деген жапсырма емес, «әзірге дағды толық қалыптаспаған, қолдау керек» деген дамытушы ұстаным қалыптасқанда ғана отбасы мен педагогтер бір командаға айналады; ал команда болған жерде бала өзін жалғыз сезінбейді, мектепке көшу оның тұлғалық өсуінің табиғи кезеңіне айналады.

ҚОРЫТЫНДЫ

5–6 жастағы балаларды мектепке психологиялық тұрғыдан дайындау – балабақшадағы оқу-тәрбие үдерісінің жеке бір бөлігі емес, баланың эмоциялық әлауқаты, өзін-өзі реттеуі, танымдық белсенділігі, әлеуметтік қарым-қатынасы және оқу мотивациясы тоғысатын кешенді жүйе. Тиімді дайындық «ерте оқытуға» емес, баланың

табиғи даму логикасына сай ойын арқылы оқу әрекетінің алғышарттарын қалыптастыруға, эмоциялық қауіпсіз орта құруға, еріктік реттеуді күшейтуге, ойлау мен сөйлеу мәдениетін дамытуға және әлеуметтік серіктестікті орнықтыруға сүйенуі тиіс. Сонымен бірге сабақтастық принципі – отбасы–балабақша–мектеп байланысын нақты әрекеттермен бекіту – өтпелі кезеңнің стрессін азайтып, баланың мектептегі алғашқы жетістіктеріне психологиялық негіз қалайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тлекешова Ж. «Балаларды психологиялық тұрғыда мектепке даярлаудың бүгінгі жағдайы мен болашағы». *Bilimger.kz*.
<https://bilimger.kz/140214/>
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрі. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» (құжат беті). Әділет (*adilet.zan.kz*).
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031>
3. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» (құжат беті). Әділет (*adilet.zan.kz*).
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014235>
4. «Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу жоспарлары» (құжат беті). Әділет (*adilet.zan.kz*).
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1200008275>
5. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі; Балаларды ерте дамыту институты. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасына нұсқаулық» (PDF).
https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2022/12/rukovodstvo_kz_131222.pdf
6. Балаларды ерте дамыту институты. «Мектепке дейінгі ұйымның педагог-психологының жұмыс тәртібін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар» (Астана, 2023) (PDF).
https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/metodicheskie_razrabotki/2023/08/mp_psiholog_15.pdf
7. «Баланың мектепке дайындығы» (психолог кеңесі) (PDF). Бәйтерек ауданы білім беру ұйымдары ресурсы (*bkogov.kz*).
https://admin.bkogov.kz/sites_files/sadakbota-baiterek.bkogov.kz/Psiholog%20kenesi/1685449857_%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%8B%D2%A3%20%D0%BC%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%BA%D0%B5%20%D0%B4%D0%B0%D0%B9%D1%8B%D0%BD%D0%B4%D1%8B%D2%93%D1%8B.pdf
8. Күребаева Г.А. және т.б. (мақала). «Мектеп жасына дейінгі баланы мектепке

психологиялық жағынан даярлау мәселесі...» (журнал PDF). rmebrk.kz.
<https://rmebrk.kz/journals/4397/30588.pdf>

9. «Вестник: Начальная школа и физическая подготовка» жинағы (PDF). kaznpu.kz (ішіндегі мектепке психологиялық даярлыққа қатысты бөлімдер).
https://kaznpu.kz/docs/vestnik/nach_shkola_i_fiz_podgotovka/3_54_2017.pdf
10. Бапаева М.К. «Даму психологиясы: оқулық» (PDF). rmebrk.kz.
https://rmebrk.kz/bilim/association/bapaeva_damu_psihol.pdf
11. Britto, P.R. (UNICEF). *School Readiness: A Conceptual Framework (Updated April 2012)* (PDF).
<https://resources.leicestershire.gov.uk/sites/resource/files/field/pdf/2020/1/7/School-readiness-a-conceptual-framework-UNICEF.pdf>
12. OECD. *Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education* (PDF).
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2017/06/starting-strong-v_g1g7a972/9789264276253-en.pdf

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.